

Uthängd! – om medieetik bortom #metoo

Lars Truedson*

Hösten 2017 och #metoo präglades av uthängningar som fällts på löpande band i senare granskningar. Publiceringarna skedde till synes utan systematik och tydlig argumentation. En så stor medieetisk kontrovers borde utredas, något som gjorts upprepade gånger i Norge.

Medieetiken är, även bortom #metoo, i förändring när många publiceringar sker utanför de traditionella mediernas institutioner och självreglering. Här finns nästan alltid någon aktör som nämner namn. Vilka konsekvenser får det för individer i offentligheten?

Men de traditionella mediernas inställning till uthängningar blir allt mer återhållsam. Det visar en unik innehållsstudie av kriminaljournalistik i tre stora tidningar som nu presenteras. Och denna utveckling har stöd både av allmänheten och journalisterna. Båda gruppernas syn på namnpublishing har blivit mer återhållsam över tid – och journalisterna är försiktigare än allmänheten.

* Lars Truedson är journalist och föreståndare för Institutet för Mediestudier.

Offentlighetens pris kan bli högt – vare sig en uthängning är motiverad eller inte. Därför behöver granskarna ständigt granskas. Denna antologi är ett försök att ge underlag för en förnyad diskussion om utsatthet inför mediers makt. Var går gränsen där motiverad granskning övergår till en förkastlig uthängning?

Vissa situationer skapar en frusen bild som gör att man minns även en abstrakt tanke väldigt tydligt.

För mig är en tv-inspelning i december 2017 ett sådant ögonblick som jag kan använda för att mäta hur ens värdering av en företeelse förändras med tiden och med ny information. Jag skulle diskutera sanna och falska nyheter med några skrämmande smarta akademiker och en vass programledare. Och eftersom det var just i december 2017 så kom förstås #metoo-höstens alla uthängningar i medier av alla slag, sociala likväl som traditionella, upp.

Jag minns hur solklart statsvetaren i gruppen formulerade sin kritik mot raden av namnpubliceringar och därmed förstörda liv. Medan jag ännu var fångad i det omvälvande med friheten att se ett strukturellt mönster av övergrepp och underordning blottlagt. Visst såg jag också de förstörda livet hos de uthängda. Men jag landade inte där och då i att uthängningarna, oavsett de positiva effekterna av #metoo, var de övergrepp jag och många med mig i dag självklart ser dem som. Jag var inte ensam – många har tvingats omvärdera hur de tänkte om medieetiska frågor hösten 2017.

Den omvärderingen är ännu inte klar. Och frågan om medieetik i allmänhet, även bortom metoo-händelserna, har långt ifrån fått den uppmärksamhet den förtjänar.

Medieetiken är sällan entydig. Många olika svar är möjliga på de frågor den ställer både redaktörer och mediekonsumenter inför. Denna skrift är ett försök att bidra till en vidare diskussion om individers – även mäktiga individers – maktlöshet inför en uthängning. Var går gränserna?

Vad var det som hände den där hösten 2017? Vi gör i några av kapitlen i denna rapport ett första försök att reda ut hur det såg ut och några försök till svar om varför. Men skriften har ett vidare fokus än så – vi tittar på medieetiken i ett brett perspektiv och besvarar några viktiga frågor om hur den utvecklas och vart den skulle kunna vara på väg.

Under #metoo-hösten 2017 publicerades namn på personer anklagade för olika typer av klandervärt beteende i högre utsträckning än både tidigare och senare i modern tid. Det var också slående hur olika allvarliga anklagelserna kunde vara utan att kraften i publiceringarna skilde sig åt. Under denna tid arbetade **Therese Rosenvinge** och hennes kolleger på *Medierna i P1* för att skildra och granska den accelererande utvecklingen. Nu har hon i ett kapitel i denna antologi återvänt till denna tid för att försöka se mönstren i vilka som blev uthängda och förstå vad som egentligen hände.

Det är slående hur inkonsekventa besluten är i detalj. Enskilda redaktioner byter hållning från uthängning till anonymisering, ibland flera gånger fram och tillbaka. Och det går inte alltid att förstå varför ens i efterhand. Men Therese Rosenvinge ser också vissa mönster. Ett sådant är att *Expressen* genomgående tog ledningen i att namnpublicera. Ibland följde sedan andra medier efter.

När höst blev vinter hade medierna börjat agera mer lika. I november hängde alla medier ut, kan man nästan säga. Delvis förklarar Therese Rosenvinge detta med att granskningen övergått från mediepersonligheter till förtroendevalda av olika slag, där ribban normalt ligger lägre för att publicera namn. Men också med att den sociala rörelse som var #metoo hade sin egen kraft som drev på.

Nya argument för namnpubliceringar dök också upp under #metoo – bland annat argumentet att ”alla redan vet”. Här refererar Therese Rosenvinge undersökningar som visar att så inte alls var fallet – det var i traditionella medier flest fick reda på vem som var ”TV4-programledaren” eller ”Aftonbladetprofilen”. Therese Rosenvinge summerar att beslutscirkusen under hösten 2017 äventyrade enskildas liv, förtroendet för medierna och även för det pressetiska systemet.

Precis i början av december 2017 tog *Aftonbladet* för en gångs skull denna höst ledningen och namnpublicerade teaterchefen **Benny Fredriksson** med hårda omdömen grundade på vagt underlag. Det utvecklade sig till ett av de absolut mest tragiska och skakande fall svensk medieetik någonsin upplevt. **Torbjörn von Krogh** går i sitt kapitel i detalj igenom vad som hände före, under och efter uthängningen och Benny Fredrikssons självmord. Han jämför det med ett norskt fall av uthängning under #metoo-flagg 2019, av arbeiderpartipolitikern **Trond Giske**, och landar i att Sverige har mycket att lära av Norge när det gäller medieetiska granskningar.

Torbjörn von Krogh skildrar ingående hur en kaotisk situation på *Aftonbladet* med en ledning i gungning,

interna strider och en känsla av att ha halkat efter journalistiskt ledde fram till en snabb publicering av anklagelser mot Benny Fredriksson som han i praktiken knappt fick chansen att bemöta. Han går också igenom hur tidningen förhållit sig under den pressetiska prövningen och den debatt som följt. Här noterar han att *Dagens Nyheter*, som refererat anklagelserna mot Benny Fredriksson, motsatte sig att hans änka **Anne Sofie von Otter** skulle få rätt att anmäla till prövning hos pressombudsmannen eftersom anmälan inkom mer än tre månader efter publiceringen. *Aftonbladet* gjorde det inte. *Aftonbladet* fälldes, *Dagens Nyheter* friades.

I Norge finns en lång tradition av att efter mycket kritiserade och omfattande publiceringar tillsätta särskilda utredningar. Utredningarna fick en etablerad position sedan att en politiker för ett par decennier sedan tog sitt liv efter kritisk publicitet. Torbjörn von Krogh beskriver vilken funktion dessa utredningar haft i norsk pressetisk debatt för att ta fram underlag om exakt vad som hänt och värdera det skedda. Efter att tidningen VG kritiserats hårt för att ha pressat en ung kvinna till vissa uttalanden om Trond Giske under granskningen av honom, tillsattes den senaste sådana utredningen, breddad till att gälla hela branschen.

I debatten i Sverige efter publiceringen om Benny Fredriksson är det främst dåvarande kulturchefen **Åsa Linderborg** som svarat på frågor. Torbjörn von Krogh har också fått Åsa Linderborgs synpunkter i en omfattande mejlväxling, medan exempelvis den vid tiden tillförordnade ansvariga utgivaren **Lena Mellin** och andra inblandade valt att endast svara honom sammanfattande genom tidningens biträdande redak-

tör **Eric Rosén**, som också fungerar som ledningens presstalesperson.

Torbjörn von Krogh avslutar sitt kapitel med att rekommendera – med instämmande från Åsa Linderborg – att en utredning av norsk modell ska granska #metoo-publiceringarna i Sverige för att reda ut vad som hände och komma med rekommendationer om hur medieetiken kan utvecklas.

Men även bortom #metoo är medieetiken utmanad. **Olle Lidbom** visar i sitt kapitel att vi på många sätt har fått två parallella och närmast motsatta system för medieetik, ett i sociala medier med en logik som drar mot namnpublicering och ett i traditionella medier med regler som förordar återhållsamhet. Han utgår i texten från ett svar **Cissi Wallin** gav när hon förhörde av polis misstänkt för förtal av Fredrik Virtanen efter sina instagram-inlägg om honom hösten 2017. Ur det svaret analyserar han fram fyra olika argument för en sociala mediers uthängningslogik. De argumenten är rättsskipningsargumentet, rätten till sin egen historia-argumentet, David mot Goliat-argumentet och medie-approprieringsargumentet. Olle Lidbom menar att om dessa argument får styra och uthängningar av individer i sociala medier får kraft och överskuggar den större återhållsamheten i traditionella medier ökar risken att statsmakterna ingriper med lagstiftning. Hot om lagstiftning kom från både kulturministern och justitieministern i samband med kritik mot hur true crime-poddar förhöll sig till etik och upphovsrätt under 2019. Då riskerar yttrandefriheten att frysa till.

När **Sofia Wadensjö Karén** resonerar om hur medie-etiken ska utvecklas i en helt ny uppsplittrad medie-

värld, är hon mycket tydlig: det är värt att försvara en återhållsam praktik. Hon argumenterar också för att utgivare måste lägga kraft på att förklara sina beslut för att bibehålla trovärdigheten. Och så varnar hon särskilt för en avart: att i skydd av en anonymiserad publicering frossa i detaljer som kan skada eller kränka en utpekad person. I dagens medielandskap finns nästan alltid någon aktör som nämner namn. Då blir skadan av detaljfrossande än större än tidigare. Och trovärdigheten i medieetiken drabbas.

I denna skrift publiceras också två forskningsartiklar som bygger på studier som Mediestudier initierat för att undersöka hur de traditionella mediernas namnpubliceringar utvecklats över tid och hur allmänheten och journalisterna ser på publicering av namn på personer i olika situationer. I båda fall finns möjlighet att jämföra läget i nutid med studier av förhållandet under tidigare decennier under 1900-talet.

Ester Pollack har undersökt hur kriminaljournalistiken i *Aftonbladet*, *Expressen* och *Dagens Nyheter* förhöll sig till att namnge brottslingar 2014 och 2019 med möjlighet att jämföra bakåt med hur *Dagens Nyheter* och *Göteborgs-Posten* gjorde under 1900-talet. Den övergripande slutsatsen är att tidningarnas praxis blivit mer återhållsam med tiden. I början av 1900-talet identifierades regelmässigt misstänkta brottslingar. I dag namnges brottslingar betydligt mer sällan. Det fanns däremot få skillnader vad gäller namngivning mellan 2014 och 2019 i undersökningen. *Expressen* publicerar båda åren oftare namn än *Aftonbladet* som i sin tur gör det oftare än *Dagens Nyheter*. Alla tidningarna publicerar oftare namn när det gäller

brott mot person än mot egendom. Och de är alla tre restriktiva med att ange etnicitet hos brottslingar.

Sett i längre perspektiv har namnpubliceringen i *DN* i nutid jämfört med *DN* och *GP* vid olika jämförelsepunkter under 1900-talet också minskat över tid, med ett undantag. Det gäller namngivning av personer som begått egendomsbrott eller ”övriga brott” på 1960- och 1980-talet. Där namnges fler i dag än då. För brott mot person minskar namngivning tydligt år efter år.

En viktig fråga för allmänhetens förtroende för medier är sannolikt om den delar uppfattning om medieetik. Just allmänhetens och journalisters syn på namnpubliceringar har **Bengt Johansson** och **Britt Börjesson** undersökt genom att jämföra frågor till allmänheten i SOM-undersökningen och till journalister i Journalistpanelen. Även här fanns möjlighet att jämföra med tidigare undersökningar, i detta fall från 1980- och 1990-talet. Och svaren ger en liknande tendens som undersökningen av hur medier agerar: både journalister och allmänhet har blivit mer kritiska till namnpubliceringar. Färre vill namnpublicera i nutid än i slutet av 1900-talet. Eller, uttryckt på annat sätt – fler vinnlägger sig i dag om att skydda privatlivet även för den som brutit mot normer.

Och intressant nog är journalisterna i undersökningen mer återhållsamma än allmänheten. Kanske handlar det, som författarna föreslår, om att journalister är vana vid att förhålla sig till risken att fällas för förtal eller kritiseras medieetiskt för en publicering. Men det är ett faktum. Det här går självklart att se som att vi har etiskt högtstående svenska journalister. Och det är sannolikt sant. Men det är också värt att reflek-

tera över att tre gånger så många ur allmänheten än bland journalister anser att en rektor som förskingrat ska namnges i lokaltidningen. Det är fullt möjligt att tänka sig att förtroendet för medier skadas också av utebliven namnpublicering.

Ibland brukar man tala om användning av dold inspelning, med kamera eller bandspelare, som journalistikens kärnvapen, det starkaste men också mest skadliga vapnet i verktygslådan. **Magnus Danielson** har studerat specifikt hur SVT:s *Uppdrag Granskning* använder dold kamera. Han resonerar i ett kapitel om hur detta kritiserats – och om hur det försvarats. Han konstaterar att denna typ av inspelning är djupt kränkande för de utsatta. Han visar också hur det utöver ett eventuellt avslöjande också blir en mycket kraftfull bestraffning av den utsatta genom ett slags skamstraff. Hur ska en journalistisk arbetsmetod med den kraften hanteras för att vara förenlig med demokratiska och professionella ideal? frågar han avslutningsvis.

Och: hur kan uthängda få upprättelse? Det svarar **Göran Svensson** på i en översiktsartikel som beskriver hur enskilda kan söka upprättelse rättsligt eller genom olika medieetiska system. Han beskriver också vad forskningen säger om medieetik. Hans genomgång är användbar både för den som själv är drabbad och som en kortfattad grundkurs i mediets etik. Han går inte minst igenom de nya medieetiska funktionerna MO och ME som vid årsskiftet ersatte PO och PON.

Den långa raden uthängningar i både traditionella och sociala medier under #metoo-hösten 2017 skedde utan klara linjer och motiverades svagt. Många publiceringar led dessutom brist på detaljerad granskning av

sakläget. Det konstateras i flera genomgångar i denna rapport. Samtidigt visar andra studier att de traditionella medierna på flera sätt idag är mer återhållsamma med uthängningar än tidigare decennier. Men också att sociala medier lyder under helt annan logik och delvis andra regler. Måtte denna skrift bli starten på en större diskussion om medieetik i vid mening.